

XIX ASR QO‘QON ADABIY MUHITIDA MUXAMMAS JANRI TADRIJI (QORIY, MUQIMIY, FURQAT)

Avazova Sitora Zoxidjon qizi

*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti
filologiya fakulteti Adabiyotshunoslik(o‘zbek adabiyoti) yo‘nalishi,
Mumtoz adabiyot kafedrası*

Annotatsiya. Mazkur tezisdá XIX asr Qo‘qon adabiy muhitida muxammas janrining shakllanishi, taraqqiyot bosqichlari va badiiy-poetik xususiyatlari Qoriy, Muqimiy hamda Furqat ijodi misolida kompleks tahlil etilgan. Tadqiqotda Qo‘qon adabiy muhitining tarixiy-adabiy taraqqiyotdagi o‘rni, mumtoz she‘riyat an‘analarining davomiyligi hamda muxammas janrining mazmun va shakl jihatidan takomillashuvi ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Xususan, shoirlarning mumtoz adabiyot namoyandalari va zamondoshlari g‘azallariga bog‘lagan taxmislari, shuningdek, mustaqil muxammaslarida namoyon bo‘lgan individual ijodiy yondashuv, poetik mahorat va badiiy ifoda imkoniyatlari tahlil qilingan. Furqatning “Adashganman” radifli muxammasi misolida lirik qahramon ruhiyati, g‘urbat va Vatan sog‘inchi motivlari, asarning falsafiy hamda tasavvufiy mazmun qatlamlari ochib berilgan. Muqimiy va Qoriy ijodida an‘anaviy janr shakllarining ijodiy o‘zlashtirilishi, Furqat she‘riyatida esa ularning yangi badiiy mazmun bilan boyitilishi asoslangan. Natijada XIX asr Qo‘qon adabiy muhitida muxammas janri mumtoz poetik an‘analar va individual ijodiy tafakkur uyg‘unligida rivojlanganligi, shuningdek, uning o‘zbek she‘riyati janriy taraqqiyotidagi o‘ziga xos o‘rni va badiiy-estetik ahamiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: muxammas, taxmis, musammat janrlar, Alisher Navoiy, aruz vazni, mumtoz o‘zbek she‘riyati, zamonaviy o‘zbek she‘riyati, poetik an‘ana, salaf va xalaf, badiiy mahorat.

Abstract: This article examines the mukhammas genre, with particular emphasis on its taxmis form, as a significant phenomenon in classical and modern Uzbek poetry. The study analyzes the historical development, theoretical foundations, and poetic characteristics of the mukhammas and taxmis genres based on literary sources. Special attention is given to the role of Alisher Navoi in establishing the tradition of composing taxmis and in shaping its subsequent development within Uzbek literary history. In addition, the poetic and aesthetic interpretations of the taxmis genre in the works of contemporary poets such as Jamol Kamol, Shoirra Shams, Otamurod Poyon, and Ochildi Qo'ysun are discussed through textual analysis. The article highlights taxmis as a form of creative dialogue and literary competition between predecessor and successor poets, emphasizing its function as a measure of poetic mastery. The findings demonstrate the continuity, artistic vitality, and enduring relevance of the mukhammas and taxmis genres in the evolution of Uzbek poetry.

Key words: mukhammas, taxmis, musammat genres, Alisher Navoi, aruz prosody, classical Uzbek poetry, modern Uzbek poetry, poetic tradition, predecessor and successor poets, poetic mastery.

Аннотация: В статье с историко-литературных и поэтических позиций исследуется жанр мухаммас, занимающий важное место в классической и современной узбекской поэзии, в частности его разновидность – тахмис. В ходе исследования на основе научных источников освещаются процессы формирования жанров мухаммас и тахмис, их теоретические основы и этапы развития. Проанализировано становление традиции тахмиса в творчестве Алишера Навои и её влияние на последующий литературный процесс. Кроме того, на примере произведений современных поэтов – Джамола Камола, Шоирры Шамс, Отамуроода Пойона и Очилди Куйсуна – показаны художественно-эстетические интерпретации жанра тахмис. В статье раскрывается значение тахмиса как формы творческого диалога между салафом и

халафом, литературного состязания и критерия поэтического мастерства. Результаты исследования служат научному осмыслению преемственного развития жанров мухаммас и тахмис в узбекской поэзии и их актуальности в современном литературном процессе.

Ключевые слова: мухаммас, тахмис, жанры мусаммат, Алишер Навои, аруз, классическая узбекская поэзия, современная узбекская поэзия, поэтическая традиция, салаф и халаф, художественное мастерство.

Milliy adabiyot tarixini chuqur va xolis yoritishda uning shakllanishi hamda taraqqiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan adabiy muhit va jarayonlarni alohida tadqiq etish muhim ilmiy zarurat sanaladi. O'zbek adabiyoti tarixida ana shunday muhim hodisalardan biri XVII–XIX asrlar oralig'ida vujudga kelib, keng ijodiy muhitni qamrab olgan Qo'qon adabiy muhitidir. Mazkur muhit o'z atrofiga ko'plab shoir va adiblarni jamlab, sermazmun adabiy hayot markaziga aylangan hamda milliy madaniyat tarixida muhim iz qoldirgan. Qo'qon adabiy muhitining shakllanishi va yuksalishi bevosita shoh shoir Amir Umarxon (Amiriy) faoliyati bilan bog'liqdir. U nafaqat siyosiy arbob, balki o'z davrining yetuk ijodkori sifatida ham adabiy jarayonlarga kuchli ta'sir ko'rsatgan. Ilmiy manbalarda Umarxon davridagi adabiy muhit XV asrda Husayn Boyqaro rahnamoligida shakllangan Hirot adabiy muhiti bilan qiyoslanadi. Tadqiqotchilar bu davr adabiyotida badiiy-estetik mezonlar, ijodiy yo'nalishlar va adabiy muhitning umumiy ruhi jihatidan muayyan mushtaraklik mavjudligini ta'kidlaydilar. Ahmad Zakiy Validiyning qayd etishicha, Qo'qonda Amir Umarxon, Xivada esa Muhammad Rahimxon Feruz hukmronligi davrida Navoiy zamonidagi kabi kuchli adabiy muhit shakllangan. Bu holat Qo'qon adabiy muhitining o'zbek adabiyoti tarixidagi yuksak mavqeini ko'rsatadi. [46. 501]

Qo'qon adabiy muhitining tarixiy va badiiy manzarasi ko'plab yozma manbalarda o'z aksini topgan. Fazliy Namangoniyning “Majmuai shoiron” [74]

tazkirasi, “Umarnoma” [56. 7-15] asari, Mushrif Istarg‘aviyning “Shohnomai Nusratpayom” [64. 16-23], Hakimxon To‘raning “Muntaxab ut-tavorix” [57. 253-254], Is‘hoqxon Ibratning “Farg‘ona tarixi” [58. 288-292], Dilshodi Barmoning “Tarixi muhojiron” [55. 75-82], Mirzo Olim Mushrifning “Ansob us-salotin va tavorix ul-xavoqin” [61. 19] hamda Mulla Olim Maxdum Hojining “Tarixi Turkiston” [61.36-45] kabi asarlari ushbu muhit haqida qimmatli ma’lumotlarni taqdim etadi. Mazkur manbalar ayrim mualliflik qarashlari bilan bog‘liq sub’ektiv jihatlariga ega bo‘lsa-da, ularning aksariyati Qo‘qon adabiy muhitining eng faol davrida yaratilgani yoki aynan shu davr materiallariga tayanilgani sababli ilmiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. XX asrda mazkur adabiy muhitni tadqiq etishda muhim manbalardan biri qo‘qonlik tarixchi va tazkiranavis P. Qayumovning “Tazkirai Qayumiy” asari hisoblanadi.[72]

Qo‘qon adabiy muhitini ilmiy asosda o‘rganish jarayoni jadid adabiyotshunoslari faoliyati bilan uzviy bog‘liqdir. Abdurauf Fitratning “XVI asrdan so‘ng o‘zbek adabiyotiga umumiy bir qarash” [22. 59-60], shuningdek, Miyon Buzruk Solihovning “O‘rta Osiyo va o‘zbek adabiyoti tarixiga umumiy qarash” [62. 74-86] nomli tadqiqotlarida Amiriy va u asos solgan adabiy muhitning o‘zbek adabiyoti taraqqiyotidagi o‘rni alohida ta’kidlangan. Fitrat Umarxon saroyi atrofida jamlangan shoirlar orasida Fazliy, Hozir, Xijlatxon kabi yuksak badiiy salohiyatga ega ijodkorlar faoliyat yuritganini qayd etadi. [22. 59] Sovet davrida Qo‘qon adabiy muhiti bo‘yicha yaratilgan eng muhim ilmiy tadqiqot akademik A. Qayumovning “Qo‘qon adabiy muhiti” nomli monografiyasidir. Mazkur asar davr mafkurasi ta’siridan xoli bo‘lmasa-da, boy faktologik bazasi va manbaviy asoslari bilan hozirgi kunda ham muhim ilmiy manba sifatida qadrlanadi. Ilmiy tahlillarga ko‘ra, Sadoiy muxammaslari uning devonida muhim o‘rin egallab, shoirning lirik mahorati naqadar yuksak ekanligidan dalolat beradi. Xususan, Navoiy g‘azallariga bog‘langan muxammaslarida shoir salaflarining poetik ruhini saqlab qolgan holda, ularni o‘zining individual uslubi — malomatiylik va so‘fiyona qarashlari bilan

boyitgan. Bu asarlar nafaqat badiiy go'zalligi, balki XIX asr Qo'qon adabiy muhitida mumtoz janrlarning yashovchanligini ta'minlagani bilan ham ahamiyatlidir. Sadoiy muxammas janri orqali Sharq she'riyati an'analarini yangi tarixiy sharoitda — xonliklar davrining ijtimoiy-madaniy manzarasi fonida qayta jonlantirgan. Uning muxammaslari barkamol adabiy namuna sifatida shoirning lirik, falsafiy va badiiy-texnik (abjad san'ati kabi) mahoratini uyg'unlashtirib beruvchi janriy ko'priq vazifasini o'tagan.

Qo'qon adabiy muhitida muxammas janrining rivojida Qoriy ijodining o'rni alohida e'tiborga loyiqdir. U nafaqat iste'dodli shoir, balki mukammal husnixat egasi sifatida tanilgan xattot ham bo'lgan. Qoriyning qo'li bilan ko'chirilgan ikki nusxadagi "Devon", Majzub Namangoniyning "Devon"i, Bahouddin Naqshbandga oid risola, shuningdek, Muqimiy bilan birgalikda ko'chirilgan katta bayoz va boshqa qo'lyozmalar uning kitobat san'ati va adabiy merosni asrashdagi xizmatlarini yaqqol namoyon etadi. Qoriyning "Devon"i tarkib jihatidan rang-barang bo'lib, unda g'azal, muxammas, muvashshah va ta'rix janrlariga oid she'rlar jamlangan. Shoir g'azallarida oshiqona va orifona ruh ustuvor bo'lib, ular sof lirizm bilan ajralib turadi. Ayniqsa, muxammas janridagi ijodi alohida ahamiyat kasb etadi. Qoriyning taxminan 65 ta muxammasi mavjud bo'lib, ular o'zbek va fors tillarida yaratilgan. Ushbu muxammaslarning aksariyati klassik g'azallarga bog'langan taxmis shaklida bitilgan. Qoriy muxammaslarining muhim xususiyati — ularning Sharq mumtoz adabiyoti an'analariga tayangan holda yaratilganidadir. Jumladan, shoir fors-tojik adabiyoti namoyandalari Hofiz Sheroziy, Abdurahmon Jomiy, Bedil, Ahmad Jomiy, Soib Tabriziylarning g'azallariga taxmislar bog'lagan. Shu bilan birga, turkiy adabiyot klassiklari Alisher Navoiy, Fuzuliy, Mashrab, Uvaysiy kabi ijodkorlarning g'azallariga yozilgan muxammaslar ham muhim o'rin egallaydi. Shunday qilib, Qoriy ijodi Qo'qon adabiy muhitida muxammas janrining taraqqiyotida muhim bosqichlardan birini tashkil etadi. U mumtoz adabiy an'analarni davom ettiribgina qolmay, ularni ijodiy ravishda boyitgan,

turli adabiy maktablar o'rtasidagi badiiy uzviylikni ta'minlagan ijodkor sifatida namoyon bo'ladi.

NAVOIY G'AZALIGA MUXAMMAS

*Niqob ochib labi Shiringa ko'hkan qilg'il,
Mani asiri balo chohi ul zaqan qilg'il,
Sochingni sunbuli sarr ustiga suman qilg'il,
Qaro ko'zum kelu mardumlig' emdi fan qilg'il,
Ko'zum qarosig'a mardum kibi vatan qilg'il.*

*Mazoqi la'ling ila bo'ldi xush tarab gulshan,
Ko'rub xijolat ila ayladi adab gulshan,
Nazokating suyiga bo'ldi xushk lab gulshan,
Yuzung guliga ko'ngul ravzasin yasab gulshan,
Qading niholig'a jon gulshanin chaman qilg'il*

Qoriy qalamiga mansub bu muxammas Navoiyning eng mashhur g'azallaridan biri bo'lgan "Qilg'il" radifli g'azaliga bog'langan muxammasdir. Muxammasda Navoiy asari qahramoni Farhod obrazini "Ko'hkan" so'zi orqali, uning yori Shirin nomini ham tilga olib, muxammasda ishq – muhabbatning oliy darajasi kuylanganiga ishora qiladi. 1- bandda g'azalning bir bayti to'liq olingan bo'lsa, qolgan bandlarda esa bir misrani olish bilan cheklangan shoir bu orqali o'zining lirik mahoratini ko'rsatib beradi va 2- bandda "gulshan" so'zi orqali so'z o'yini qilib, estetik zavq uyg'otadi.

O'zbek mumtoz adabiyoti tarixida Qo'qon adabiy muhiti namoyandalari orasida Muhyi o'ziga xos o'rin egallagan shoirlardan biridir. U XIX asrda yashab ijod qilgan bo'lib, ijodiy faoliyati Qo'qon xonligi davridagi adabiy jarayon bilan chambarchas bog'liqdir. Muhyi haqida tarixiy manbalarda ma'lumotlar nisbatan kam saqlanib qolgan bo'lsa-da, mavjud adabiy manbalar va devonlar asosida uning quyidagi jihatlari aniqlanadi:

- XIX asrda yashab ijod qilgan

- Qo‘qon adabiy muhitiga mansub shoir
 - Asosan lirik janrlar, xususan **g‘azal, muxammas, musaddaslarda** ijod qilgan
 - Mumtoz an‘analarga sodiq qolgan holda, aruz tizimida she‘rlar yozgan
- Muhyi hayoti haqida tarixiy ma‘lumotlar cheklangan bo‘lsa-da, uning ijodi orqali shoirning yuksak badiiy saviyaga ega bo‘lganligi yaqqol namoyon bo‘ladi. U Qo‘qon adabiy muhitida shakllangan, mumtoz she‘riyat an‘analarini davom ettirgan va ayniqsa muxammas janrini boyitgan ijodkor sifatida o‘zbek adabiyoti tarixida muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa shoirning Amiriy g‘azaliga bog‘lab yozilgan taxmisi juda mashhurdir:

*Ko‘rdim yuzini qoldim baloga,
Hajrida yuz ming jabru-jafoga.
Qayga borurman endi davoga,
Arzimni aytay bodi saboga,
Bizdin duo deng, ul bevafo*

*Ko‘rdim yuzini, kettim o‘zumdin,
Daryolar oqdi, qonlig‘ ko‘zumdin,
Hijroni ma‘lum, zafar yuzumdin,
Bir pari yanglig‘ uchti ko‘zumdin,
Tashladi- ketdi, ming xil balog‘a*

Oshiqona ruhda yozilgan bu muxammas bir asrdan buyon xalqimizning yuragidan chuqur joy olgan, mehr qozongan qo‘shiqqa aylanganligining o‘ziyoq Muhyi iqtidorining isboti bo‘la oladi, nazarimda.

Shuningdek, Qo‘qon adabiy muhitida muxammas janrining taraqqiyotida Muqimiyning ham o‘rni alohida ahamiyat kasb etadi. U mazkur davrda nafaqat lirik shoir, balki muxammas janrini rivojlantirgan yetuk ijodkorlardan biri sifatida e‘tirof etiladi. Muqimiy yashab ijod etgan davr adabiy hayoti murakkab ijtimoiy-madaniy jarayonlar bilan xarakterlanadi. Bu muhit

shoirning dunyoqarashi va ijodiy yo'nalishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ijodining dastlabki bosqichida Muqimiy she'riyatida qisman shaklbozlik, san'atpardozlikka moyillik kabi unsurlar uchrasa-da, u tez orada bunday an'analardan voz kechib, jamiyatdagi illatlar, eskilik aqidalari va ijtimoiy muammolarga tanqidiy ruhda yondasha boshlaydi. Natijada uning she'riyati mazmunan chuqurlashib, ijtimoiy-tanqidiy ruh bilan boyiydi. Muqimiy mumtoz adabiyot an'alariga tayangan holda ijod qilgan. U Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Nizomiy Ganjaviy va Fuzuliy kabi ulug' shoirlar ijodidan saboq olgan hamda ularning g'azallariga muxammaslar bog'lagan. Ayniqsa, Jomiyni o'ziga ustoz deb bilishi uning ijodiy yo'nalishida muhim o'rin tutadi. Muqimiyning adabiy merosida muxammas janri muhim o'rin egallaydi. U nafaqat mumtoz adabiyot namoyandalari, balki o'z zamondoshlari g'azallariga ham muxammaslar bog'lash orqali janr imkoniyatlarini kengaytirgan. Jumladan, u Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Fuzuliy bilan bir qatorda Amir, Mahmur kabi shoirlar, shuningdek, o'z davrining ijodkorlari — Furqat, Zavqiy, Umidiy, Nodim kabi ijodkorlarning g'azallariga muxammaslar yaratgan. Shoirning muxammaslari mavzu va mazmun jihatidan rang-barangdir. Masalan, Navoiy g'azallariga bog'langan “Nigorim...”, “Noma yozmading”, “Hijroni zor o'lturg'usi”, “Kerak”, “Gul” muxammaslari, Jomiy g'azaliga yozilgan “Mekuni, yo ne?”, Fuzuliy g'azallariga bag'ishlangan “Asar vermaz”, “Ixtiyor etmazmidim”, “Rahmat sango”, “Orzu” kabi muxammaslari shoirning mumtoz an'analarni ijodiy o'zlashtirganini ko'rsatadi. Bundan tashqari, Muqimiy boshqa ijodkorlar g'azallariga ham muvaffaqiyatli muxammaslar bog'lagan. Jumladan, G'oziy g'azaliga yozilgan “Zabon ochtim qilay tavsifini hurmat qilamiz...”, Amir g'azallari asosidagi “Mujgoning”, “Xo'b bo'ldi”, “Muborak”, “Shirin”, “Qo'zg'olmasun”, Mahmur g'azallariga bog'langan “Hapalak qishlog'i to'g'risida” muxammaslari, Furqat g'azallariga yozilgan “Kashmirlik qizga”, “Ko'zlaring”, “Tanholig'ing”, “Intizor o'lturg'usi”, “Ruxsoringiz chiroylik”, “Kam-kam bo'lur” kabi asarlar alohida ahamiyatga ega. Shuningdek, Muxayyir,

Muntazir, Nodim, Umidiy, Zavqiy, Olmaiy kabi ijodkorlar g'azallariga yozilgan muxammaslari ham uning ijodiy doirasi kengligini ko'rsatadi. Umuman olganda, Muqimiy muxammas janrini yangi mazmun va badiiy imkoniyatlar bilan boyitgan, uni mumtoz an'ana va zamonaviy ijtimoiy ruh uyg'unligida rivojlantirgan ijodkor sifatida Qo'qon adabiy muhitida muhim o'rin egallaydi.

Qo'qon adabiy muhitida muxammas janrining taraqqiyotida Furqat ijodi ham alohida o'rin tutadi. U mazkur janrni mazmun va shakl jihatidan boyitgan, uni yangi badiiy ifoda imkoniyatlari bilan kengaytirgan yetuk ijodkorlardan biridir. Adabiyotshunos Yoqubjon Is'hoqov ta'kidlaganidek, "taxmis usuli har bir shoir uchun mahorat sinovi, ilhom manbai yoki muhim fikrni ifodalash vositasi bo'lib xizmat qiladi". Ushbu fikr Furqat ijodiga to'la mos keladi. Zero, shoir o'z muxammaslarida ham an'anaviy taxmis yo'lidan unumli foydalangan, ham mustaqil muxammaslar yaratish orqali janr imkoniyatlarini kengaytirgan. Furqat merosida muxammasning har ikkala ko'rinishi — g'azallarga bog'langan taxmislar va mustaqil muxammaslar mavjud. Bu esa shoirning janr doirasida erkin ijod qilganini ko'rsatadi. Uning "Istar ko'ngil", "Bu nechuk savdo", "O'ynabtular", "Adashganman", "O'zingsan", "Biri", "Kurub", "Do'st", "Vasl orzusi", "Sadqasi", "Kavlama", "Kokuling", "Etti falak" kabi muxammaslari mazmunan rang-barangligi bilan ajralib turadi. Shoirning ayrim muxammaslari mustaqil asar sifatida yaratilgan bo'lib, ular ko'pincha quyidagi misralar bilan boshlanadi: "Birodarlar, mening boshimg'a tushgan bu nechuk savdo", "Do'stlar, aysh-u tarab, fasli bahor istar ko'ngul", "Ey ko'ngul, hushyor bo'l, bu kecha yor o'ynabtular", "Kishi holimni bilmas mehribonimdin adashganman", "Manam sho'rida bulbul bo'stonidin adashganman". Ushbu muxammaslarda shoir insoniy kechinmalar, hijron iztiroblari, vatan sog'inchi, ruhiy izlanish va hayotiy murakkabliklarni badiiy talqin etadi. Furqatning quyidagi muxammas bandi uning badiiy mahoratini yaqqol namoyon etadi:

*Kishi holimni bilmas mehribonimdin adashganman,
Vatan ovoradurmen bo'stonidin adashganman,
Vatansiz benavodurmen, makonidin adashganman,
G'aribi kuyi g'urbat xonumonidin adashganman,
Va yo bir murg'i vahshiy oshyonidin adashganman.*

Mazkur bandda shoirning ichki iztiroblari, musofirlik holati, vatandan uzoqlik fojiasi chuqur lirizm bilan ifodalangan. “Adashganman” radifi orqali kechinmalar izchilligi kuchaytirilib, ruhiy holat badiiy jihatdan mukammal aks ettirilgan. Furqatning “Adashganman” radifli muxammasi uning ijodida alohida badiiy-falsafiy ahamiyat kasb etuvchi asarlardan biridir. Ushbu muxammas, avvalo, hasbi hol ruhida yozilgan bo'lib, unda shoirning ichki kechinmalari, ruhiy iztiroblari va ma'naviy izlanishlari o'ziga xos poetik ifodasini topadi. Biroq asarni faqatgina shaxsiy iztiroblarning ifodasi sifatida talqin etish uning mazmun doirasini toraytirib qo'yadi. Mazkur muxammasda shoir o'zining ruhiy holatini oddiy dard va alam tarzida emas, balki mavjudlik va yo'qotish falsafasi orqali ochib beradi. U faqat Vatanidan ayrilgan emas, balki majoziy ma'noda “tandagi jonidan ayrilgan” inson sifatida tasvirlanadi. Shoir hayotida yuz bergan keskin burilish “falak bir aylandi-yu” iborasi orqali ifodalanib, uning boshidagi soyabon — ya'ni himoya, osoyishtalik va barqarorlik yo'qolganini anglatadi. Natijada u g'urbatning achchiq haqiqatiga duch keladi. Asarda “g'urbat oftobi” obrazi markaziy poetik timsollardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Bu oftob odatiy ma'nodagi hayotbaxsh nur emas, balki “olamtob”, ya'ni olamni kuydiruvchi, borliqni yemiruvchi kuch sifatida talqin qilinadi. Shoir shu tarzda “oftob” obraziga yangicha semantik yuklama beradi va uni g'urbat, iztirob hamda ma'naviy tanazzul ramziga aylantiradi. Bu esa muxammasning badiiy-falsafiy qatlamini yanada chuqurlashtiradi. “Adashganman” radifli muxammasning yana bir varianti ham mavjud bo'lib, unda ham yuqoridagi kabi g'oyalar davom ettiriladi. Har ikki muxammasda ham shoirning ruhiy

izlanishlari, o'zligini anglash jarayoni va ma'naviy iztiroblari markaziy o'rin tutadi.

Professor Nurboy Jabborov “Furqat fenomeni” nomli maqolasida ushbu muxammasga yangicha yondashuvni ilgari suradi. Unga ko'ra, mazkur asarni faqat Vatan hijroni bilan bog'lab talqin etish yetarli emas. Olim muxammas mazmuni ancha keng ekanini ta'kidlab, unda shoirning dunyoqarashi, tasavvufiy qarashlari, xususan, Shayx Abdulqodir Jiyloniya bo'lgan ixlosi yuksak badiiy mahorat bilan ifodalanganini qayd etadi. Shuningdek, muxammasda shoirning taxallus tanlashiga doir ishoralar ham mavjud bo'lib, bu jihat asarning ma'naviy-ruhiy qatlamini yanada boyitadi. Muxammasning badiiy qurilishida tasvirning izchil kuchayib borishi ham muhim xususiyatlardan biridir. Har bir banddan keyingisiga o'tilgan sari poetik tasvir chuqurlashadi, obrazlar yanada murakkablashadi va shoirning ichki dunyosi tobora kengroq ochiladi. Natijada asar oddiy hasbi hol darajasidan chiqib, falsafiy va tasavvufiy mazmun kasb etadi.[72] Lirik qahramonning “adashish” sabablari tobora “oydinlashadi”:
Boshimda hush yo'q, hayronlig'imning boisi shuldur, Ketib aql-u xirad,
nodonlig'imning boisi shuldur, Yetim qo'zi kabi nolonlig'imning boisi shuldur,
Xarob-u besar-u somonlig'imning boisi shuldur – Ki, bir sohibkaromat ostonidin
adashganman. Furqat adabiyotimizga yangi zamon jarchisigina emas, balki
mumtoz an'analarni davom ettirgan shoir bo'lib kirib keldi. U o'ziga ustoz deb
bilgan shoirlarning g'azallariga taxmis tariqasida ham muxammaslar yaratdi
Shoirning “Vasl orzusi “ , “Do'st “ “Ko'rub” muxammaslari Navoiy
g'azallariga, “Sadqasi” muxammasi Fuzuliy g'azaliga va “ Kowlama” radifli
muxammasi Mashrab g'azaliga taxmis tariqasida yaratilgan . [72]

Qo'qon adabiy muhitida muxammas janri o'ziga xos o'rin egallagan bo'lib, u nafaqat lirik mahorat, balki shoirning adabiy an'analarga sodiqligi va salaflariga bo'lgan ehtiromini ko'rsatuvchi asosiy janrlardan biri hisoblangan.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek mumtoz adabiyotida muxammas janri nafaqat she'riyatning murakkab va boy shakllaridan biri bo'lib, balki shoir ijodiy

tafakkuri, badiiy didi va milliy poetik an'analarni rivojlantirish vositasi sifatida ham muhim o'rin tutgan. XV-XIX asrlarda muxammas janri turli shakllarda – *tab'i xud, mustaqil muxammas va taxmis* – rivojlangan. Ular orqali shoirlar nafaqat ishqiy va ma'naviy mavzularni yoritgan, balki ijtimoiy-siyosiy masalalarga o'z munosabatini bildirgan. Tab'i xud, ya'ni mustaqil muxammas shoirning tom ma'nodagi ijodiy mahsulidir. Bu shaklda har bir band besh misradan iborat bo'lib, hech qanday boshqa g'azal yoki shoir asariga bog'liq bo'lmaydi. Mustaqil muxammasda shoirning shaxsiy dunyoqarashi, hissiy kechinmalari va poetik tafakkuri to'la ifodalanadi. Misol tariqasida XIX asr o'zbek adabiyotining yorqin vakili Zokirjon Furqat ijodida uchraydigan “Bu nechuk savdo” va “Istar ko'ngil” kabi muxammaslar shoirning shaxsiy ruhiy holatini va jamiyatga bo'lgan qarashlarini o'zida aks ettiradi. Bu turdagi muxammaslar shoirning o'z ijodiy dunyosini kengaytirish, g'azalga bog'lanmagan mustaqil poetik izlanishlarini namoyon etish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Беспалько О.В. Социальная педагогика: схемы, таблицы, комментарии (учеб. пособие). – М.: Центр учебной литературы, 2009. – 208 с. – ISBN 978-966-364-837-8.
2. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М.: Педагогика, 1995.
3. Eshonkulova S. Nodiraning Navoiy g'azaliga taxmisi // O'zbek tili va adabiyoti. – T.: Fan, 2013. № 5. – 73–75-b.
4. Nusratullo Jumaxo'ja. Navoiy g'azaliyoti talqinlari. – T.: O'zbekiston, 2018. – 384 b.
5. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 8-jild. – B. 302.
6. Rahmonova Sh. Erkin Vohidovning Navoiyga bog'langan taxmisi // “Erkin Vohidovning so'z qo'llash mahorati” mavzusidagi Respublika onlayn ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Guliston, 2020. – 561–564-b.

7. To'xliyev B. Navoiy g'azallari (nasriy bayon, sharh va izohlar). – T.: Bayoz, 2014. – 258 b.

8. Yusupova D. Alisher Navoiy taxmislari. – <https://kh-davron.uz/kutubxona/alisher-navoiy/dilnavozyusupova-alisher-navoiy-taxmislari>

9. Taxmis va muxammas janriga doir materiallar. – <https://fayllar.org/2-taxmis-gazalni-beshlantirish-asosida-yaratiladiganmuxammas.html>

